

Wojciech Strzyżewski

Uniwersytet Zielonogórski

KORONA KRÓLEWSKA W HERBIE SKWIERZYNY

Początki Skwierzyny jako ośrodka miejskiego sięgają XIII wieku. Po okresie przynależności do księstwa glogowskiego i margrabiów brandenburskich Skwierzyna w 1326 roku została ponownie włączona w granice Królestwa Polskiego. Władysław Jagiełło w 1406 roku nadał Skwierzynie prawa miejskie magdeburskie. Przez stulecia Skwierzyna posiadała status miasta królewskiego. Niestety w związku z licznymi pożarami, jakie w przeszłości doszczętnie niszczyły miasto, np. w 1442 roku nie zachowały się najstarsze dokumenty i pieczęcie. Brak zachowanych źródeł powoduje, że trudno również ustalić genezę wizerunków widniejących na pieczęciach i w herbie miasta. Ukształtowany w ciągu stuleci herb Skwierzyny przedstawia w godle wspiętego lwa trzymającego w łapach klucz. O ile geneza umieszczenia w godle herbowym wizerunku lwa nie jest do dziś wyjaśniona¹, o tyle na podstawie zachowanych pieczęci można wyjaśnić pochodzenie korony królewskiej, która od połowy XVII wieku została umieszczona na tarczy herbowej. Stanowiła ona bardzo istotny element pieczęci i herbu miejskiego wskazujący jednoznacznie królewski status Skwierzyny.

Korona w heraldyce miast

Zagadnienie funkcjonowania wizerunku korony w heraldyce miejskiej można analizować co najmniej w dwojaki sposób. Pierwszy, gdy wyobrażenia korony umieszczano w polu tarczy herbowej, jako element godła, a drugi, kiedy korona widniała poza polem tarczy, stanowiąc udostojnienie bądź ozdobę herbu.

W nowożytnej heraldyce miejskiej, w przypadku koron umieszczanych poza tarczami herbów najczęściej można było spotkać tzw. korony murowe (*corona muralis*) w kształcie murów obronnych z wieżami. Liczba wież tworzących koronę była uza-

¹ Niemiecki heraldyk Otto Hupp podał w XIX w. w swojej pracy, jako informację niepewną, że herb z wizerunkiem lwa został nadany przez Wielkiego Mistrza krzyżackiego Albrechta Hohenzollerna na początku XVI w., zob. O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, Bd. I, Heft 1: *Ostpreussen, Westpreussen und Brandenburg*, Bd. I, Heft 2: *Pommern, Posen und Schlesien*, Frankfurt a/Main 1896-1898 (reprint 1993), s. 118.

leżniona od wielkości miasta. Korony murowe pojawiły się w heraldyce miejskiej jako typ korony rangowej na większą skalę zwłaszcza we Francji i w państwach niemieckich dopiero w XIX wieku i stosowane są do dziś również w heraldyce miejskiej włoskiej i portugalskiej.

O ile korony murowe stanowią stosunkowo późno ukształtowane znaki symbolizujące miejski status posiadaczy herbów, to znacznie wcześniej na zwieńczeniach tarcz herbowych umieszczane były inne typy koron. W europejskich herbach miast powyżej górnej krawędzi tarcz herbowych widniały przede wszystkim korony władców, którzy byli ich założycielami, właścicielami. Ulokowana na tarczy korona miała zatem symbolizować sytuację własnościową. Na tarczach miast umieszczano korony królewskie, hrabiowskie czy baronów. Tego typu korony rangowe, ukształtowane dopiero w heraldyce nowożytnej, pojawiły się w herbach miast po raz pierwszy u schyłku XV i upowszechniły w XVI i XVII wieku. Korony na tarczach są również znane w herbach miast dawnej Rzeczypospolitej. Na pieczęci Gniezna z początku XVI wieku na zwieńczeniu tarczy została umieszczona korona królewska. Podobne korony królewskie widniały na tarczach herbowych Poznania i Krakowa. We wszystkich tych przypadkach korony na tarczach symbolizowały stołeczne tradycje miast. Badania przeprowadzone przez Marka Adamczewskiego dotyczące herbów miast historycznej Wielkopolski wykazały jednak, że właśnie korony były spośród wszystkich innych elementów zewnętrznych herbów, czyli takich, które umieszczano wokół tarcz herbowych, najczęściej występującymi wizerunkami². W zestawieniu sporządzonym przez tego autora, a dotyczącym wspomnianych elementów zewnętrznych od XVI do XVIII wieku, korony widniały na ponad dwudziestu herbach³. W związku z tym należy zgodzić się ze stwierdzeniem M. Adamczewskiego, że „w heraldyce miast wielkopolskich jedynie korona, choć sporadycznie, występowała, jako część miejskiej kompozycji heraldycznej”⁴.

Korony na tarczach herbowych miast wielkopolskich były umieszczane zarówno w przypadku miast prywatnych i tutaj wiązały się one z wizerunkami herbów właścicieli, jak i miast królewskich, mniejszych niż wspomniane wcześniej Poznań.

Otwarte korony widniały na pieczęciach miast królewskich Babimostu z XVII i Konina z XVIII wieku. W przypadku tych wówczas niedużych miast korona widniejąca na tarczy miała wyróżniać te herby spośród innych należących do małych miast prywatnych czy kościelnych.

Badania dotyczące funkcjonowania wizerunków koron w herbach miast małopolskich prowadził również lubelski heraldyk Henryk Seroka⁵. W rozdziale poświęconym herbom miast królewskich w Małopolsce wskazał, że korona królewska znalazła się

² M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000.

³ *Ibidem*, s. 281.

⁴ *Ibidem*, s. 282.

⁵ H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.

w siedemnastu herbach miejskich zarówno jako element godła, jak i kładziona na tarczy. Podobnie jak w przypadku miast wielkopolskich, również w Małopolsce korony królewskie były umieszczane na tarczach największych miast, jak Kraków, Lublin, a także nieco mniejszych, jak Sandomierz czy Radom. Jednak oprócz tych znaczących ośrodków korony na tarczach herbowych w XVII, a zwłaszcza XVIII wieku umieszczały także małe miasta między innymi Opoczno, Ropczyce, Osiek, Bochnia, Olsztynek. Genezy zjawiska rozszerzenia się zakresu funkcjonowania korony królewskiej w herbach miejskich H. Seroka doszukiwał się w drugiej połowie XVII wieku i próbami odbudowy autorytetu władzy królewskiej po okresie wojen, zwłaszcza szwedzkiego potopu w połowie tego stulecia⁶. Poprzez umieszczenie na tarczy herbowej korony w drugiej połowie XVII wieku symbolicznie podkreślano powrót opieki króla nad miastami. W kontekście zniszczeń spowodowanych przez najazd szwedzki w Wielkopolsce symbol władzy królewskiej w przypadku małych miast widniejący w herbie wzmacniał prestiż miejscowości i stanowił informację o jego statusie.

Korony królewskie w herbach miast Królestwa Polskiego

W polskiej tradycji heraldycznej zostały ukształtowane dwa typy wizerunków korony królewskiej. Pierwszy, korona otwarta – *corona perta*, widniejąca poczynając od roku 1295 i Przemysła II na pieczęciach królów polskich. W czasach panowania następných władców, a zwłaszcza Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły wizerunek ukoronowanego Orła Białego został wprowadzony oprócz pieczęci królewskich również na monety i inne obiekty, jak chorągiew królewska czy miecz koronacyjny. Orzeł Biały z otwartą koroną zaczął funkcjonować jako herb Królestwa Polskiego i w tej postaci widniał na większości pieczęci królewskich aż do czasów saskich, czyli do końca XVII i pierwszej połowy XVIII wieku.

Drugi typ korony królewskiej to tzw. korona zamknięta – *corona clausa*. Pojawiła się ona dopiero na pieczęciach ostatnich Jagiellonów, jednak w zdecydowanej większości, jak wykazały badania Aleksandry Jaworskiej, stanowiąc zwieńczenie herbu tzw. złożonego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przedstawiającego Orła Białego z otwartą koroną jako znak Królestwa Polskiego i Pogoń znak Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zamknięta korona jako symbol władzy królewskiej pojawiła się w herbach miejskich dopiero w XVIII wieku⁷.

⁶ *Ibidem*, s. 169.

⁷ A. Jaworska, *Insygnia w herbie Orzeł Biały (koniec XIII-XVIII w.)*, [w:] *Orzeł Biały: herb Państwa Polskiego. Materiały sesji naukowej w dniach 27-28 czerwca 1995 roku na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996, s. 78.

Analiza pieczęci i herbów miast królewskich z obszaru dawnego Królestwa Polskiego jednoznacznie wskazuje, że umieszczane na tarczach herbowych do schyłku XVIII wieku wizerunki koron były koronami otwartymi. Działo się tak zarówno w przypadku dużych miast lub dawnych stolic, jak Gniezno – pieczęcie od XVI do XVIII, Kraków – pieczęcie z XVI-XVIII wieku, jak i małych miejscowości. Przywileje dla miast w XVIII wieku wydawane przez polskich królów zawierały zgodę władcy na udostojnienie herbu koroną otwartą, o czym świadczył przywilej wystawiony w 1703 roku dla Lublina⁸.

Można zatem stwierdzić, że wizerunek korony otwartej widniejącej na tarczy herbowej był przez kilkaset lat trwałym elementem polskiej tradycji heraldycznej na terenie Królestwa Polskiego, zwłaszcza w miastach wielkopolskich i małopolskich. Odwrotnie niż z koroną zamkniętą, która pojawiła się w heraldyce miast królewskich znacznie później, ukształtowaną w pełni już w okresie zaborów. Widniejące współcześnie na tarczach miast korony zamknięte właściwie zostały upowszechnione dopiero po odzyskaniu niepodległości przez Polskę.

Pieczęć miejska Babimostu z 1667 r. z otwartą koroną na tarczy herbowej.
Muzeum Narodowe w Warszawie nr inw. 49535

⁸ Zob. H. Seroka, *op. cit.*, s. 165.

Korona otwarta w herbie Skwierzyny

Najstarsze zachowane pieczęcie miejskie Skwierzyny, pochodzące z XVI wieku, sporządzone w 1522 i 1538 roku przedstawiały wizerunek lwa leżącego na kluczu. Pieczęcie te nie przedstawiały jednak herbu miejskiego, a jedynie wyobrażenia, które w procesie heraldyzacji wizerunków napieczętnych stanowiły podstawę ikonograficzną późniejszego godła herbowego.

Pieczęć Skwierzyny z 1522 r. Archiwum Państwowe
w Zielonej Górze

Pierwszy i najstarszy wizerunek herbu miejskiego Skwierzyny został umieszczony na pieczęci z drugiej połowy XVI wieku. Pieczęć datowana na 1571 rok, znana jedynie z opisów, przedstawiała w polu tarczy herbowej wizerunek wspiętego lwa, poniżej którego umieszczony był klucz. Pieczęć z takim wyobrażeniem herbu Skwierzyny była w użyciu kancelarii miejskiej do połowy XVII wieku. Na pieczęciach sporządzonych w drugiej połowie XVII wieku umieszczono herb udostojniony otwartą koroną na tarczy. Na zachowanych dokumentach, poczynając od roku 1678, odciskana była pieczęć herbowa Skwierzyny przedstawiająca w godle wizerunek wspiętego lwa trzymającego klucz ulokowany w polu tarczy zwieńczonej otwartą koroną.

Pieczęć herbowa Skwierzyny z początku XVIII w. z koroną otwartą na tarczy. Archiwum Państwowe w Zielonej Górze

Herb Skwierzyny w opisanej wersji umieszczony był również na pieczęciach miejskich pochodzących z XVIII wieku. Zachowały się przynajmniej trzy takie pieczęcie. Pierwsza pochodzi z 1722 roku i oprócz wizerunku tarczy z koroną zawiera datę 1722. Druga pochodzi z połowy XVIII wieku i była w użyciu do rozbiorów. Przedstawiała wizerunek lwa z kluczem widniejący na późnorenesansowej, trójłukowej tarczy z koroną otwartą. Trzecia pieczęć została sporządzona już po roku 1793 i zajęciu miasta przez króla pruskiego Wielkopolski. Pieczęć widnieje na dokumencie z 1797 roku. W polu pieczęci dekoracyjne panneau ozdobione po bokach girlandami laurowymi i liśćmi akantu. Panneau zwieńczone zostało otwartą koroną. W centralnym miejscu umieszczono tarczę herbową typu francuskiego. W polu tarczy wizerunek wspiętego lwa trzymającego w przednich łapach klucz. Wokół herbu znajdował się napis w języku niemieckim: SIEGEL DER KON. SVD. PR. IMMEDIAT STADT SCHWERIN (w tłumaczeniu: Pieczęć królewskiego południowo-pruskiego miasta Skwierzyna).

W XIX wieku, po okresie przynależności miasta do Księstwa Warszawskiego, w czasach którego posługiwano się pieczęcią z herbem państwowym, sporządzono nową pieczęć. Ponieważ przy jej wykonaniu wykorzystano jako wzór pieczęć z 1722 roku, to na nowej pojawiła się umieszczona po bokach tarczy data 1722. Ponad późnorenesansową tarczę herbową widniała otwarta korona. Pieczęć w tej wersji była używana przez władze miasta w zasadzie do końca II wojny światowej.

Pieczęć herbowa Skwierzyny z 1797 r. Archiwum Państwowe
w Zielonej Górze

Naklejka z pieczęcią Skwierzyny z początku XX w.
Zbiory prywatne

Wnioski końcowe

Korona w herbie miejskim Skwierzyny pojawiła się, podobnie jak w innych miastach wielkopolskich i małopolskich, w drugiej połowie XVII wieku jako symbol władzy królewskiej i powrót opieki monarchy nad miejscowością po okresie wojen szwedzkich. Owa korona nie była zatem odosobnionym przypadkiem, ale stanowiła odzwierciedlenie ukształtowanego w tym okresie zwyczaju, który z pewnością można zaliczyć do tradycji heraldycznej miast dawnej Rzeczypospolitej.

Warto również podkreślić, że nie był to jednorazowy motyw ikonograficzny występujący na pojedynczej pieczęci miejskiej. Otwarta korona królewska była umieszczana konsekwentnie na wszystkich pieczęciach Skwierzyny sporządzanych po 1678 roku. Tradycji symboliki miasta królewskiego wyrażanej za pomocą korony w herbie nie przerwał również okres rozbiorów i czasy, gdy miasto pozostawało poza granicami Rzeczypospolitej. Można przyjąć, że miasto posługiwało się opisanym herbem z koroną prawie przez trzy stulecia. Zgodnie z założeniem, że herb powinien uwzględniać miejscową tradycję heraldyczną, a więc w przypadku Skwierzyny związaną z heraldyką miast dawnego Królestwa Polskiego umieszczenie otwartej korony królewskiej na tarczy jest w pełni zasadne. Podejmowane próby ujednoczenia kształtów tarcz herbowych i układu wizerunków w godłach podejmowane współcześnie przez Komisję Heraldyczną należy natomiast uznać za zbyt daleko idącą ingerencję w specyfikę heraldyki miejskiej w różnych regionach naszego kraju.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze

Cech piekarzy miasta Skwierzyna 1644-1929

Cech sukienników miasta Skwierzyna 1635-1855

Pieczęcie miejskie Skwierzyny

1. XVI wiek 1522 rok

Pieczęć na dokumencie z 1635 roku. Wizerunek napieczętny przedstawia leżącego lwa, poniżej którego został umieszczony klucz. Wokół wizerunku, w otoku napis: SIGILVM CIVITATIS SCHWERINIEN 1522.

Pieczęć, o średnicy 26 mm, odcisnięta w brunatnym wosku i umieszczona w drewnianej kapsule. Przywieszona do dokumentu na brązowej (czerwonej?) wstążce.

Jest to najstarsza zachowana pieczęć ogólnomiejska Skwierzyny.

APZG, Cech sukienników miasta Skwierzyna, sygn. 1D.

2. 1538 rok

Pieczęć z 1538 roku. Wyobrażenie napieczętno przedstawia leżącego lwa, poniżej którego widnieje klucz piórem w dół. Po obu stronach głowy lwa rozmieszczona została data 1538. W otoku napis: SIGILLV CIVITATIS SCHWEREN.

Pieczęć papierowo-woskowa, o średnicy 28 mm, odcisnięta bezpośrednio na dokumencie.

- Opis: O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, Bd. I, Heft 1, *Ostpreussen, Westpreussen und Brandenburg*, Bd. I, Heft 2, *Pommern, Posen und Schlesien*, Frankfurt a/Main 1896-1898 (reprint 1993), s. 117, fot. M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 428.
3. XVI wiek 1571 rok
Wyobrażenie napieczątne zawiera tarczę herbową, w której widnieje wspięty lew w lewo, poniżej klucz piórem w górę. Napis wokół tarczy: S(IGILLVM) C(IVITATIS) SWERIN N R SE
Pieczęć znana jedynie z późniejszych opisów, zob. M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 428.
 4. XVII wiek 1678 rok
Pieczęć na dokumencie z 1687 roku. W polu pieczęci renesansowa tarcza herbowa nakryta koroną. Na tarczy wizerunek wspiętego lwa trzymającego w łapach klucz w słup. Napis napieczątny: SIGILLVM CIVITATIS SCHWERINIEN 1678.
Pieczęć papierowo-woskowa, o średnicy 30 mm, odcisnięta bezpośrednio na dokumencie. APZG, Cech piekarzy miasta Skwierzyna, sygn. 8.
 5. XVIII wiek 1722 rok
Pieczęć na dokumencie z 1727 roku. W polu pieczęci renesansowa tarcza herbowa nakryta koroną. Na tarczy wizerunek wspiętego lwa trzymającego w przednich łapach klucz. Po bokach tarczy data 17-22. W otoku napis: SIGILLVM OPPIDI SCHWERINENSIS.
Pieczęć papierowo-woskowa, o średnicy 30 mm, odcisnięta bezpośrednio na dokumencie. APZG, Cech mydlarzy miasta Wschowa, sygn. 18.
 6. XVIII wiek
Pieczęć na dokumencie z 1793 roku. Wizerunek napieczątny przedstawia renesansową tarczę herbową nakrytą koroną. Na tarczy wizerunek wspiętego lwa trzymającego w przednich łapach klucz. W otoku napis: SIGILLVM OPPIDI SCHWERINENSIS.
Pieczęć, o średnicy 25 mm, odcisnięta w czerwonym laku bezpośrednio na dokumencie. APZG, Cech piekarzy miasta Skwierzyna, sygn. 8.
 7. XVIII wiek
Pieczęć na dokumencie z 1797 roku. W polu pieczęci dekoracyjne panneau ozdobione po bokach girlandami laurowymi i liśćmi akantu. Panneau zwieńczone zostało otwartą koroną. W centralnym miejscu umieszczona została tarcza herbowa typu francuskiego. W polu tarczy wizerunek wspiętego lwa trzymającego w przednich łapach klucz. Wokół wizerunku napis: SIEGEL DER KON: SVDPR: IMMEDIAT STADT SCHWERIN.
Pieczęć o średnicy 40 mm, odcisnięta w czerwonym laku bezpośrednio na dokumencie.
Na podstawie treści napisu napieczątne można stwierdzić, iż pieczęć została sprawiona przez władze miejskie po II rozbiórce, kiedy Skwierzyna znalazła się w państwie pruskim w prowincji Prusy Południowe.
APZG, Cech nieznanymi miasta Wschowa, sygn. 40D.

OPRACOWANIA

- Adamczewski M., *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000.
- Gumowski M., *Pieczęcie i herby miast wielkopolskich*, Poznań 1932.
- Hupp O., *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer, Königreich Preussen*, Bd. I, Heft 1, *Ostpreussen, Westpreussen und Brandenburg*, Bd. I, Heft 2, *Pommern, Posen und Schlesien*, Frankfurt a/Main 1896-1898 (reprint 1993).
- Jaworska A., *Insignia w herbie Orzeł Biały (koniec XIII-XVIII w.)*, [w:] *Orzeł Biały – herb państwa polskiego. Materiały z sesji naukowej w dniach 27-28 czerwca 1995 roku na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1996, s. 73-84.
- Seroka H., *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.

- Strzyżewski W., *Geneza i symbolika herbów miejskich Środkowego Nadodrza*, Zielona Góra 1993.
Strzyżewski W., *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999.
Vossberg F.A., *Wappenbuch der Staedte des Grossherzogthums Posen*, Berlin 1866.

Wojciech Strzyżewski

KORONA KRÓLEWSKA
W HERBIE SKWIERZYNY

Streszczenie. Przez stulecia Skwierzyna posiadała status miasta królewskiego. W związku z licznymi pożarami, jakie w przeszłości doszczętnie niszczyły miasto, na przykład w 1442 roku, nie zachowały się najstarsze dokumenty i pieczęcie. W symbolice miejskiej pierwszy raz królewski status miasta został zaznaczony na pieczęci z 1678 roku poprzez umieszczenie na tarczy herbowej otwartej korony królewskiej. Jak wykazały badania dotyczące miast małopolskich i wielkopolskich, wizerunek korony królewskiej zaczęto umieszczać znacznie częściej niż dotąd jako zwieńczenie tarczy herbowej właśnie w XVII wieku. Było to szczególnie widoczne po okresie potopu szwedzkiego, czyli po 1660 roku. Korona królewska, widniejąc nad herbem miejskim, symbolizowała opiekę władcy nad miastem. W świetle zachowanego materiału sfragistycznego i heraldycznego można stwierdzić, że korona królewska umieszczona na tarczy herbu miejskiego była spotykana nie tylko w przypadku dużych miast, ale także tych najmniejszych, o czym świadczą pieczęcie Babimostu, Opoczna, Ropczyc i innych, wśród których była również Skwierzyna.

Słowa kluczowe: heraldyka miejska, herb miejski, pieczęć miejska, Skwierzyna

ROYAL CROWN
IN THE SKWIERZYNA COAT OF ARMS

Summary. Located on the western border of the former Polish-Lithuanian Commonwealth, Skwierzyna for centuries had the status of a royal city. External symbols of the cities' royal status were images of crowns placed on shields of their coats of arms. This very phenomenon was particularly noticeable in the 17th century after the Polish-Swedish war that had ended in 1660. As regards Skwierzyna, the crown was located on the shield of its coat of arms in 1660, as was the case with other Polish cities' coats of arms. Placed above the coat of arms, the royal crown symbolized the monarch's protection of the city. In light of preserved sigillographic and heraldic sources, it can be asserted that the royal crown located on the shield of a coat of arms was common not only to big cities but also to the smallest ones, which is evidenced by the seals of the cities of Babimost, Opoczno, Ropczyce and others, including Skwierzyna.

Keywords: civic heraldry, city coat of arms, city seal, Skwierzyna